

פרשת וארא: האם מותר לקרוא קריאת שמע בחדר שיש בו טיטול

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שלאחר מכת כינים הודו החרטומים שמדובר 'באצבע אלוקים': "וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטוּמִּים אֶל-פְּרַעֲהַ אֲצַבַּע אֶל-לֵהִים הָאֵל". בביאור הסיבה שהודו במכה זו, כתבו חז"ל (שמות רבה י, ז), שהשדים אינם שולטים על ברייה שגודלה פחות מעדשה. אם הצליחו משה ואהרן לזמן את הכינים, סימן שכשפיהם אינם מהשדים אלא מאלוקים (ועיין רמב"ן שם).

אולם, ה**נצי"ב** (העמק דבר ח, י) מעיר, שלמעשה כבר במכת צפרדע יכלו החרטומים להבין כך. שכן, למרות שהצליחו ליצור צפרדעים, הרי הגמרא בסנהדרין מעירה, שכישוף חל רק באותה השעה שהוא נעשה. אם הצפרדעים היו כישוף, לאחר שנגמרה המכה הם היו אמורים להיעלם מהארץ ולא להישאר להבאיש אותה. מכך שנשארו, מוכח שלא מדובר בכישוף. ובלשונו:

"ויצברו ותבאש הארץ. מזה היה לפרעה להשכיל שגם מכה של המדינה, אף על גב שגם החרטמים עשו כן, מכל מקום על כרחך אינו דבר כישוף כמו של החרטומים, דעניין כישוף אינו מורגש אלא בעת היותו ולא אחר שסר הכישוף כדאיתא סוף פרק ד' מיתות, ואלו הצפרדעים גם אחר שכלו היו מורגשים."

בעקבות הצפרדעים שהבאישו את הארץ, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לקרוא קריאת שמע כנגד ריח רע. תחילה נפתח במחלוקת הראשונים איזה מרחק יש להרחיק מצואת אדם ומרפתות בקיבוצים המדיפות ריח של פרות, בהמשך נראה מחלוקת האחרונים, מאיזה גיל של תינוק נאסר לקרוא קריאת שמע כנגד טיטול.

הרחקה מצואה

מהו המרחק שיש להרחיק מצואה? הגמרא במסכת ברכות (כה ע"א) כותבת, שאסור לקרוא קריאת שמע ולהתפלל במקום מטונף, ולומדת דין זה מפרשת כי תצא (כג, יד - טו) בה נאמר "וְשָׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת-צַאֲתְךָ... וְהָיָה מִחֲנִיף קְדוֹשׁ". למרות שבפסוק מובא שצואה מטנפת את המחנה ולא מי רגליים, למעשה למדו חז"ל שגם קריאה כנגד מי רגליים נאסרה, דבר הנלמד מסתירה במקרא:

מצד אחד כתוב (שם, יג) "וַיֵּד תְּהִיָּה לְךָ מִחוּץ לְמַחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ" - משמע שלא צריך לכסות יציאות, והעיקר לצאת מחוץ למחנה. **מצד שני** כתוב (שם, יד) "וַיֵּד תְּהִיָּה לְךָ עַל-אַזְנֶךָ.. וְשָׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת-צַאֲתְךָ" - משמע שצריך לכסות את הצואה. מחלק רבי יוחנן ואומר, שהפסוק הראשון מדבר על מי רגליים אותם אין חובה לכסות, והפסוק השני מדבר על צואה אותה יש חובה לכסות.

מה הטעם בהבדל שביניהם? על פי הגמרא, האיסור לקרוא קריאת שמע ולהתפלל כנגד מי רגליים, נוהג מדאורייתא רק מול קילוח השתן, ולכן לאחר שאדם השתין התורה לא מורה לכסותו (אך בכל זאת מדרבנן אסור). לעומת זאת כאשר רואים צואה, הקריאה אסורה בכל עניין מדאורייתא, ולכן יש לכסותה¹.

הרחקה מריח רע

כאמור, במקרה בו אדם רואה צואה לפניו אסור לו לקרוא קריאת שמע ולהתפלל כנגדה, ואם עשה כך במקום שסביר שתמצא אין תפילתו תפילה. לעומת זאת, אם הצואה נמצאת בצידי האדם או מאחוריו, די בהרחקה של ד' אמות. נחלקו רב חסדא ורב הונא (ברכות כה ע"א), מה הדין כאשר לצואה גם ריח רע:

א. רב חסדא סובר, במקרה זה אין די בהרחקה של ד' אמות מהצואה, אלא יש להרחיק ד' אמות מהמקום שמפסיק הריח. בביאור טעמו כתב ה**מאירי** (שם, ד"ה מצא) שכל מקום בו מתפשט הריח נחשב כאילו הצואה ממש נמצאת שם, ממילא יש להרחיק ממקום סיום הריח כפי שמרחיקים מצואה.

כדברי רב חסדא פסקו להלכה רוב הראשונים, וביניהם **רבינו יונה** (טז ע"ב ד"ה לא), ה**רשב"א** (שם ד"ה ריח) וה**רא"ש** (ג, מו). ולמרות שכפי שנראה רב הונא חלק על דברי רב חסדא ורב הונא היה רבו (ומקובל לפסוק שהלכה כדברי הרב כנגד תלמידו), כיוון שהגמרא ממשיכה ומביאה ברייתא המסייעת לדבריו, משמע שהלכה כמותו. ובלשון הרא"ש:

"ריח רע שיש לו עיקר, רב הונא אמר מרחיק ארבע אמות וקורא, רב חסדא אמר מרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח וקורא. תניא כוותיה דרב חסדא לא יקרא אדם קריאת שמע לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים ולא כנגד צואת חזירים... וריח רע שיש לו עיקר מרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח וקורא. והלכתא כרב חסדא משום דתניא כוותיה."

ב. רב הונא כאמור חלק, וסובר ככל הנראה שריח של צואה הוא לא כצואה ממש. משום כך, למרות שאסור לקרוא קריאת שמע ולהתפלל במקום ריח רע, כאשר נפסק הריח- מותר מיד לקרוא ולהתפלל, ולא צריך להרחיק ד' אמות כפי שיש להרחיק מצואה.

ה**רמב"ם** (קריאת שמע ג, יב) פסק כדעה זו, כיוון שבדרך כלל הלכה כרב במחלוקתו עם תלמיד. בביאור הטעם שלא קיבל את נימוק שאר הראשונים לפסוק כרב חסדא (שיש ברייתא המסייעת לו) ביאר הבית יוסף, שכיוון שהגמרא ממשיכה ודוחה בפירוש חלק מדברי רב חסדא, גם בחלק זה אותו לא דחתה הגמרא, אין הלכה כמותו (ועיין ר"ן על הרי"ף, שבת נח ע"ב).

ריח רע ברפתות

להלכה פסק ה**שו"תן ערוך** (עט, א) כדעת רוב הראשונים, שיש להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח. אולם, גם אם היה נפסק כרמב"ם, בכל זאת לא ברור מדוע ניתן לקרוא קריאת שמע בקיבוצים, בהם מתפשט ריח רע בכל הקיבוץ מהרפתות והלולים. אלא, שלכאורה יש להתיר על בסיס העובדה שהריח הרע מגיע מרשות אחרת:

¹ למרות שהתורה לא מדברת על קריאת שמע ותפילה, ולכאורה היה ניתן לומר שכל הדין הוא רק אסמכתא ומדרבנן, נראה שחז"ל הבינו שדין זה הוא דרשה גמורה, שכן העיקרון דומה. כשם שה' מתהלך במחנה ישראל ולכן האזור צריך להיות נקי ומכובד, כך בקריאת שמע ובתפילה שכינה שורה ולכן המקום צריך להיות נקי ומכובד (למרות שלכאורה דין זה נכון רק בתפילה, עיין רש"י ברכות שם, ד"ה אבל).

הגמרא כותבת, שכיוון שהאיסור לקרוא כנגד צואה ייסודו בפסוק 'והיה מחניך קדוש', במקרה בו הצואה לא נמצאת באותה רשות מותר לקרוא גם אם רואים אותה (ומשום כך, במקרה בו שמו על הצואה כלי וכיסו אותה מותר לקרוא כנגדה). לכאורה, גם כאשר הריח רע מגיע מרשות אחרת מותר לקרוא קריאת שמע, שהרי לא רואים את הצואה. אלא שלמעשה נחלקו:

א. **הרמב"ם** (שם), **הרא"ש** (ג, מו) ורוב הראשונים סברו, שדין זה נכון רק כאשר גם הצואה נמצאת במקום אחר, וגם כאשר אין ריח רע המגיע מאותה הצואה. אבל כאשר מגיע ריח, אין משמעות מהיכן מקורו של הריח, סוף כל סוף המחנה אינו קדוש. כמו כן על פי ביאור המאירי שראינו לעיל שריח רע הוא כמו צואה ממש, הצואה נחשבת כנמצאת בחדר המתפלל ממש.

ב. **רבני צרפת** (רא"ש שם) חלקו וסברו, שאם מקור הריח נמצא ברשות אחרת - מותר לקרוא קריאת שמע ולהתפלל. להבנתם לריח רע יש חשיבות ומשמעות רק כאשר הוא מגיע עם מקור הריח, ולא כאשר הוא עראי כל כך. ובלשון רבינו יונה (י"ז ע"ב ד"ה ואם), שהביא את דעתם ואת דעת הרמב"ם:

"ורבני צרפת ז"ל אומרים דכי היכי שההפסקה מועילה לצואה עצמה, הכי נמי דמועילה לריח. אבל רבינו משה ז"ל אומר, דכיוון שהריח מגיע אליו אין ההפסקה מועילה כלל. ולפי דבריו צריך ליזהר כשמתפלל בביתו ומריח ריח ממקום אחר, שיפסיק וישהה עד שיעבור הריח."

למעשה פסקו **השולחן ערוך** (עט, ב) והאחרונים כדעת רוב הראשונים, ולכן אי אפשר לסמוך על דעת רבני צרפת להקל. עם זאת בפשטות, במקרה בו מדובר באנשים שהריח לא מפריע להם, מותר להם לקרוא ולהתפלל, שכן רבים מרגישים כך. מה יעשו אנשי קיבוץ להם הריח מפריע? נראה שהם יכולים להתפלל ולקרוא קריאת שמע, שאם יחששו לריח הרע יבטלו מצוות אלו לעולם².

צואת קטן

עד כה עסקנו במקרה בו אדם רוצה לקרוא קריאת שמע ולהתפלל, כנגד צואה של גדול ובעלי חיים בעלי ריח רע. לעומת זאת, כאשר מדובר בצואת קטן הדין שונה. הגמרא במסכת סוכה (מב ע"ב) כותבת, שרק כאשר קטן יכול לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס, נחשבת צואתו כצואת גדול, ממנה יש להרחיק ד' אמות ממקום שיכלה הריח.

הגמרא ממשיכה וכותבת, שכאשר מדובר בגדול הדין שונה, וצואתו נחשבת תמיד צואה בלי קשר לשאלת הדגן 'כיוון שמוסיף דעת מוסיף מכאוב'. מי נחשב גדול? **המשנה ברורה** (פא, א) כתב בשם **הפרי מגדים** שהכוונה לבן שש או שבע. אולם מדברי **המגן אברהם** (פא, א) נראה שהכוונה לבן שלוש, וכן מסתבר.

מחלוקת האחרונים

נחלקו האחרונים, האם צריך שיאכל כזית דגן בפועל, או שדי בכך שיהיה בגיל שיכול לאכול:

א. **הבית יוסף** (ד"ה קטן) הביין מלשון רש"י הכותב 'משאכל כזית מאלו', שכאשר הגמרא אומרת שצואת קטן דינה כצואת גדול, כוונתה רק למקרה בו אכל דגן בפועל בימים האחרונים, שאז צואתו היא תוצר של אכילתו, אבל במקרה בו לא אכל דגן צואתו כצואת בהמה, שאין צריך להרחיק ממנה.

אולם הוסיף הבית יוסף, מלשון שאר הפוסקים שנקטו כלשון הגמרא 'יכול לאכול כזית', משמע שדי בכך שהגיע לגיל בו בני גילו יכולים לאכול, ואין צורך שיאכל בפועל, שכן שכאשר הגיע לגיל זה יש בו מספיק בינה, שצואתו תחשב כצואת גדול שמסריחה גם אם לא אכל דגן. כדעתם גם פסק להלכה **בשולחן ערוך** (שם, א), וכן פסק **הט"ז** (שם, א). ובלשונו בבית יוסף:

"ונראה מדברי רש"י, שאם קטן זה לא אכל עדיין כזית דגן אין מרחיקין מצואתו ואפילו הוא בן כמה שנים, אבל אין נראה כן מדברי הפוסקים, אלא מכיוון שהגיע לשיכול לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס אף על פי שעדיין לא אכל דגן כלל מעולם מרחיקין מצואתו ומי רגליו שכל שהגיע לכלל זה צואתו מסרחת".

ב. **הב"ח** (ד"ה קטן) חלק על הבית יוסף וכתב, שהלכה כהבנת רש"י הסוברת שרק אם הקטן אכל כזית דגן, צואתו נחשבת צואת גדול. לא זו בלבד, לטענתו גם שאר הראשונים מסכימים לדעה זו, והסיבה שלא כתבו חילוק זה בפירוש היא, שנקטו את לשון הגמרא ללא שינוי, וכפי שעושים מפעם לפעם.

אם אכן כך, מדוע לשיטתו הגמרא התנסחה בלשון 'יכול לאכול כזית דגן', ולא כתבה בפירוש 'אכל' כזית דגן? הסיבה לכך לטענתו, שהגמרא הניחה שכאשר ילד הגיע לגיל בו הוא יכול לאכול, הוא גם אכל. ראייה להבנתו הביא מכך, שהגמרא לא התנסחה בלשון 'קטן בן שלוש צואתו צואת גדול', אלא הכניסה את עניין אכילת הדגן, משמע שהדין תלוי בכך. ובלשונו:

"ושרי ליה מריה, דכל הפוסקים לא נקטו אלא לישנא דגמרא, ומה שיש לפרש בגמרא צריך לפרש בדבריהם. והדבר ברור כשמש כפירוש רש"י, דאם לא אכל דגן מעולם דאין צואתו מסרחת דמהאי טעמא נתנו גבול זה ביכול לאכול דגן ולא נתנו גבול אחר לישנא דיכול לאכול אתי לאשמעינן דמן הסתם תלינן דאכל".

ג. **המגן אברהם** (שם, א) נקט בדעת ביניים. מצד אחד במקרה בו ידוע שמדובר בקטן חלש, שאינו מסוגל לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס, אין צריך להרחיק מצואתו ובדומה לדעת הב"ח. מצד שני בניגוד לב"ח כתב, שגם במקרה בו ידוע שאותו הקטן לא אכל ימים רבים דגן, אם בעבר אכל דגן די בכך, והוא נחשב גדול.

גם **המשנה ברורה** (שם, ב) פסק כך, אך הוסיף שאם קראו קריאת שמע והתפללו כנגד צואת תינוק שימים רבים לא אכל כזית דגן, ניתן בדיעבד לסמוך על דעת הב"ח המקל, ואין צריך לשוב ולקרוא כפי שבדרך כלל צריך לעשות כאשר התפללו בסמיכות לצואה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² הבנה זו מבוססת על פסק **האליה רבה והפרישה** (מובאים בביאור הלכה עט, ד"ה השביעי), שריח רע שאין לו עיקר (כמו במקרה זה שמקור הריח הרע נמצא ברשות אחרת) אסור מדרבנן, שאז נקטו **הרמ"א** (מובא במגן אברהם עט, ב) **הפרי חדש** (פ, א) שאיסור דרבנן לא יבטל מצווה מדאורייתא לעולם. אולם לדעת **הלבוש** (ביאור הלכה שם) שהסובר שריח שאין לו עיקר אסור מדאורייתא, אכן הם לא יוכלו להתפלל ונחשבים אנוסים.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com**